

Replik

Quine som objektänkare

Några kommentarer till Martin Gustafssons "Objektänkande, reduktionism och filosofins uppgift"

Lars-Göran Johansson

I uppsatsen "Objektänkande, reduktionism och filosofins uppgift" (FT nr 2, 2021) återger Martin Gustafsson Sören Stenlunds karakteristik av skillnaden mellan Quines och Wittgensteins ståndpunkter i filosofin. I Stenlunds *Det osägbara* beskrivs Quine som den främste nu (dvs. då, 1980) levande representanten för ett tänkesätt som genomsyrar analytisk filosofi, nämligen objektänkandet. Detta karakteriseras som "att finna eller välja sin ontologiska uppsättning blir något viktigt. Att bland olika kategorier objekt välja de som är de mest grundläggande, de som man kan börja med och vidare att klassificera och reducera andra objekt till dessa" (1980, s. 88). Vidare återges Stenlunds tanke med följande citat:

Ingen av dessa kategorier ställs emot kategorin av objekt ... Utan de behandlas som objekt, som individuella ting. Det ontologiska problemet för en objektänkare är exempelvis problemet om det finns påståenden som objekt, om det finns fakta som objekt, om det finns händelser som objekt, och inte problemet om vad påståenden är som påståenden, fakta som fakta och händelser som händelser. (1980, s. 89)

Gustafsson antar vidare att objektänkare, dvs. analytiska filosofer, primärt är intresserade av ontologisk reduktion:

Mycket svepande kan man säga att objektänkarens projekt slits mellan två oförenliga poler. Å *ena* sidan förefaller de reduktionistiska frågorna spännande just därför att dessa fall *är* fundamentalt annorlunda än fallet med moln eller flogiston: de "objekt" man vill reducera är helt enkelt inte reducerbara. Å *andra* sidan gör objektänkandet att *skälet* till denna irreducibilitet förloras ur sikte. Införandet av överkategorin "objekt" leder en att tro att om en kategori inte kan reduceras till en annan kan det bara bero på en så att säga "materiell" skillnad mellan dessa olika sorters föremål –

en skillnad med avseende på vad föremål av olika sorter är "gjorda av". Så om "mentala objekt" inte kan reduceras till "fysiska objekt" så måste det ha att göra med att de är gjorda av något annat, icke-fysiskt material; om "moraliska fakta" inte kan reduceras till "fysiska fakta" måste det bero på att de inbegriper "värden"; och så vidare. (2021, s. 33)

Gustafsson likställer alltså objekt tänkande med reduktionism. Det är kanske rimligt att beskriva vissa analytiska filosofer på detta sätt, men det finns många som det inte alls passar in på och det passar definitivt inte in på Quine.

Quine var förvisso intresserad av ontologiska frågor: en av de första uppsatser han publicerade var "A Logistical Approach to the Ontological Problem" och han säger själv i en intervju att han ser "On What There Is" (där han driver samma tes som i den tidigare nämnda uppsatsen) som ett centralt bidrag till filosofin. Men valet av den mest grundläggande kategorin objekt, och därmed frågan om vad som kan reduceras till vad, var enligt Quines uppfattning en pseudofråga; valet av fundamental ontologi var ett rätt godtyckligt val, vilket framgår av flera artiklar, t. ex. "Ontological Relativity" och "Things and their Place in Theories". Särskilt den senare uppsatsen innehåller ett starkt argument för att valet av ontologi inte kan vara någon substantiell fråga. I detta avseende är Sören Stenlunds beskrivning av Quines filosofiska ståndpunkter, som Gustafsson instämmer i, gravt missvisande, för att inte säga direkt felaktig.

Quine utgår i denna uppsats ifrån två empiriskt ekvivalenta teorier T_1 och T_2 vilka postulerar olika slags objekt. (Det kan vara svårt att avgöra om två teorier faktiskt är empiriskt ekvivalenta, men det är en annan sak.) Vi kan kalla objekten i T_1 för a_1, a_2, \dots, a_n och de i T_2 för b_1, b_2, \dots, b_k . T_1 består av ett antal satser som använder ett antal predikat P_i och T_2 använder predikaten Q_j . Givet att T_1 och T_2 är empiriskt ekvivalenta så kan vi alltid avbilda objekten i T_1 på objekten i T_2 så att sanna satser i T_1 avbildas på sanna satser i T_2 . En sådan avbildning kallar Quine en "proxy function". Omvändningen, en avbildning från T_2 till T_1 , är likaså alltid möjlig. En anhängare av T_2 kan nu tolka utsagorna i T_1 i sin teori T_2 genom att tillämpa avbildningen så att om predikatet P_i är sant om t. ex. objektet a_5 så betyder det i T_2 att predikatet Q_j är sant om något b , eller om en n -tupel av objekt i T_2 . Så länge sanna satser avbildas på sanna satser så är allt ok. Quine sammanfattar:

Den skenbara förändringen är dubbel och allomfattande. De ursprungliga objekten har ersatts och de generella termerna har omtolkats. Det har skett en revision av ontologi å ena sidan, och av ideologi, så att säga, å andra; de följs åt. Trots detta fortsätter vårt verbala beteende ostört, rättfärdigat av samma observationer som tidigare och framkallat av samma observationer. Ingenting har egentligen ändrats. (1951, s. 19, reds. övers.)

Frågan om vilken ontologi som är den sanna eller korrekta är således en icke-fråga och Quines slutsats är: "Struktur är det som betyder något för en teori och inte valet av dess objekt" (1981, s. 20, reds. övers.).

Man kan således "reducera" objekten i T1 till objekten i T2, men även omvänt, och därför är valet av fundamental ontologi en ren bekvämlighetsfråga.

Ansåg Quine att fakta, påståenden eller händelser är objekt? Det beror på vad man menar med orden "fakta", "påstående" och "händelse". Och vilka är "man" här? För Quine är frågan vilken användning vi har av dessa begrepp i en logisk-semantisk analys av i första hand vetenskapligt språk, att de har sin plats i vardagsspråket är självklart och inget som Quine invänder mot. Utsagor av typen "Det är ett faktum att..." behöver inte tolkas som något ontologiskt antagande att fakta existerar: ordet "faktum" fungerar här som förstärkningsord. Vad gäller påståenden, förstådda som utsagors meningar, så avvisar Quine dem, därför att det inte går att ange några identitetsvillkor för dem. I uppsatsen "Two Dogmas of Empiricism" argumenterar Quine för att alla försök att ange vad meningsidentitet, synonymi, är i klara extensionella termer är dömda att misslyckas. Jag anser att hans argument är övertygande. Vad gäller händelser, däremot, accepterar Quine Davidsons ståndpunkt att dessa går att ge identitetskriterier i extensionella termer.

Vad gäller synen på vardagligt språk är Wittgensteins ståndpunkt i *Filosofiska undersökningar* likartad för att inte säga identisk med Quines. Vardagsspråket är ett kommunikationsmedel och dess grammatik skall inte tas till intäkt för ontologiska åtaganden. Jfr t. ex. § 304 i FU där Wittgenstein hävdar att ordet "smärta" inte refererar till subjektiva upplevelser och återger en dialog med en tänkt opponent:

"Men du medger väl ändå att det är en skillnad mellan smärtbeteende med smärtor och smärtbeteende utan smärtor."—Medger? Vilken skillnad kunde vara större!—"Och ändå kommer du gång på gång till slutsatsen att själva förmimelsen är ett intet."—Ingalunda. Den är inte ett

något, men inte heller ett intet! Slutsatsen var bara att ett intet utträttar detsamma som ett något om vilket ingenting låter sig sägas. Vi förkastade bara den grammatik som här vill tränga sig på oss.

Jag tolkar denna passage som att förnimmelseord i subjektposition inte refererar till några objekt: vår grammatik medger formuleringar av typen "huvudvärken är molande" men det måste inte tolkas som att det finns en mental händelse "min huvudvärk just nu" som ordet "huvudvärken" refererar till. Quines ståndpunkt är identisk: När en person vid en viss tidpunkt säger: "Jag har huvudvärk" så finns det under normala omständigheter inga skäl att inte gå med på att denna utsaga är sann. Men därav följer inte att det finns ett mentalt objekt, talarens förnimmelse av huvudvärk. Quine anser dessutom att detta gäller även vetenskapligt språkbruk; han anser generellt att kvantifiering över egenskaper, mentala som icke-mentala, inte kan försvaras.

Gustafsson återger en av Quines kända doktriner: "Att vara är att vara värdet av en bunden variabel" men underlåter att nämna det som Quine anser vara ett nödvändigt villkor för att vara ett objekt, nämligen att det uppfyller ett identitetskriterium: "Ingen entitet utan identitet".

Det är tillsammans som dessa två principer ger klara besked om vilka sorters objekt som kan accepteras. Den första doktrinen är inget annat än principen om existentiell generalisering, en princip som väsentligen alla filosofer godkänner. Det är den andra doktrinen som ger substans åt ontologin, eftersom den ställer villkor för när existentiell generalisering är tillämplig.

Quines argument är i största korthet följande: När någon gör ett hävdande så hävdar denne att det sagda är sant. Låt oss betrakta den enklaste tänkbara satsformen, *Fa*, dvs. hävdandet består i att ett föremål betecknat med den singulara termen "a" satisfierar predikatet *F*.¹ För Quine, liksom för Frege, Wittgenstein och de flesta analytiska filosofer efter Frege, gäller att den fullständiga satsen är den minsta semantiska enheten, inte satsens beståndsdelar, singulara och generella termer. Denna princip innebär att satsens sanningsvärde är startpunkten för analysen. Quines argument för satsens företräde bygger på analysen av elementär språkanvändning, t. ex. den berömda diskussionen om "gavagai" i början av *Word and Object*.

Den fullständiga satsens prioritet innebär att referentens existens

1. Quine har på många ställen diskuterat hur han ställer sig till singulara termer i intentionala kontexter, såsom inom omfånget för modala operatorer eller i indirekt anföring. Denna diskussion tar jag inte upp i denna uppsats.

är sekundär i relationen till satsens sanning. Detta är en viktig sak vid tolkningen av Quine, för många andra analytiska filosofer tänker sig tvärtom att referensrelationen är primär; de tänker sig att relationen mellan den singulara termen och det föremål den betecknar kan etableras först och oberoende av den sats som den singulara termen ingår i. Detta förnekar Quine.

De kognitiva akterna att observera och att tänka består i att tillämpa tidigare etablerade kategorier på ett flöde av intryck, i detta avseende är Kant och Quine eniga. Skillnaden mellan dem är att Quine tänker sig att våra kategorier är resultatet av inläring, inte något som finns i oss *a priori*, vilket var Kants uppfattning. Så när vi ser ett föremål så består perceptionen av att se föremålet såsom ett föremål av en viss kategori: en hare, en har-trop, en instans av skuttande eller något annat. Och när denna perception uttrycks språkligt får vi ett hävdande. Detsamma gäller kognition av abstrakta föremål.

Man kan inte först observera eller "åskåda" ett föremål och därefter klassificera det som ett föremål av ett visst slag. Åskådningen, antingen den är sinnlig eller intellektuell, förutsätter begrepp, enligt Kant. Quine uttrycker samma ståndpunkt lingvistiskt: istället för begrepp talar han om generella termer. Quine och Kant har olika argument, men de är eniga om slutsatsen.

Om ett föremål *a* uppfyller ett identitetsvillkor och om vi hävdar en sats av formen "*Fa*", så kan vi dra slutsatsen "Det finns ett *x* sådant att *Fx*."² När man tagit detta steg har man gjort gavagai-föremålet till ett objekt, ett värde på en variabel.

Varför kräva ett identitetskriterium? Quine har inga åsikter om vad för slags föremål som kan bli objekt för predikation. Det som krävs är att om vi använder en generell term som kan vara sann om flera föremål, så har vi implicit sagt att det kan finnas flera olika föremål i domänen. Det betyder att det måste finnas ett kriterium som säger oss när två termer betecknar samma föremål, ett identitetskriterium. Om detta kriterium inte är uppfyllt för två termer *a* och *b* sådana att *Fa* och *Fb* båda hålls för sanna, så har vi därmed sagt att det finns två olika föremål i *F*:s domän. Om vi inte har något identitetskriterium så är det inte meningsfullt att fråga om det finns ett föremål, flera föremål eller något föremål alls i domänen.

Enbart utpekande räcker inte för att identifiera ett föremål: Pekar jag

2. Här tar Quine klar ställning emot Hilbert (som ansåg att motsägelsefrihet var tillräckligt för matematisk existens) och för Humes (*Treatise*, bok 1, del iii) och Freges (*Grundlagen*, § 63) ståndpunkt.

på ett visst fysiskt objekt, en rörelse, en färg, en form eller något annat? (Detta har även Wittgenstein påpekat.) Ett objekt för predikation måste kunna beskrivas på fler än ett sätt, vilket innebär att det skall satisfiera ett identitetskriterium.

Det räcker förstås inte att kräva självidentitet ("7 = 7"). Vad som krävs är att två *olika* singulara termer betecknar samma föremål, först då kan vi meningsfullt säga att en singular term refererar till ett visst föremål som är något annat än tecknet.

Frågan är inte primärt om vi kan *vet*a om två olika termer betecknar samma föremål, det är en kunskapsteoretisk fråga. Denna kunskapsteoretiska fråga förutsätter att vi har formulerat ett identitetskriterium.

För Quine är alltså objekten, de föremål vi talar om, konstruktioner, i så måtto att de är resultatet av våra språkliga och kognitiva aktiviteter. (I detta avseende är nog de flesta analytiska filosofer av motsatt mening; de anser att objekten finns oberoende av oss.) I likhet med Kant avvisar Quine föreställningen om att världen i sig själv, helt oberoende av vårt sätt att tänka, tala och interagera med den, består av ett visst antal åtskilda föremål. Ett sådant antagande går utöver vad som kan berättigas utifrån vad vi vet om perception och tänkande, och detta antagande behövs inte heller. Quine kan förklara såväl framgångsrik språklig kommunikation som att vardagliga och vetenskapliga förutsägelser ofta är framgångsrika. (Man vore frestad att här skriva "korrekta", men det ordet inbjuder till just den korrespondenstanke som Quine avvisar.) Kants första centrala tes i *Kritiken av det rena förnuftet* är att denna realistiska idé är inkohärent. Quine å sin sida fokuserar på vad det innebär att använda språk för att hävda saker.

Wittgensteins filosofiska stil är förvisso mycket annorlunda än Quines, men vad gäller grundläggande ståndpunkter i filosofin är de mycket mer eniga än vad många, särskilt Wittgenstein-anhängare, inser. En central likhet är att såväl Quine som Wittgenstein avvisar de tidiga analytiska filosofernas tanke att man genom filosofisk analys kan komma till insikt om verklighetens yttersta beskaffenhet. Så t. ex. citerar Stenlund själv i en uppsats (Stenlund 2012, s. 145) en passage hos Wittgenstein:

Allt detta hänger samman med det falska begrepp om logisk analys som Russell, Ramsey och jag själv en gång hade, enligt vilken vi syftade till att hitta en slutlig logisk analys av sammansatta objekt – en analys som skulle hjälpa oss att faktiskt hitta en 7-ställig relation, likt ett element som faktiskt har den specifika vikten 7. ((1969) 1974, s. 111–12, reds. övers.)

Denna syn att logisk analys i likhet med kemisk analys syftar till att upptäcka verklighetens yttersta beståndsdelar, avvisar således Wittgenstein när han kritiserar sin egen syn i *Tractatus*, tanken att sanna satser återspeglar fakta i världen. Som vi sett är Quine enig om att avvisa hela föreställningen om att det är filosofins uppgift att upptäcka de yttersta beståndsdelarna i verkligheten, ehuru han anför andra argument.

Vidare är Quine och Wittgenstein eniga om att det inte finns något sådant som uttrycks och satsers *mening*, vilken det är filosofers uppgift att utforska. Tanken i *Tractatus*, att sanna satser avbildar fakta, avvisar den senare Wittgenstein, liksom Quine. Och båda ser språkanvändning på väsentligen samma sätt. Att tala är inte att ge verbal form åt mentala aktiviteter; det är en social aktivitet, interaktion mellan människor. Wittgensteins argument mot möjligheten av ett privat språk är kongenialt för Quine.

Båda har blivit anklagade för att vara behaviorister. Anklagelsen är berättigad i så måtto som båda avvisar föreställningen att det finns intentionala föremål, föremål som våra kognitiva och konativa akter är riktade emot. Både Quine och Wittgenstein anser att man inte meningsfullt kan tala om förnimmelser, avsikter, föreställningar, tankar, meningar, önskingar etc. såsom identifierbara föremål (se citatet från Wittgenstein ovan, § 304 i FU).

Som jag tolkar Wittgenstein så avvisar han idén att ord för förnimmelser är singulara termer som refererar till inre tillstånd. En förnimmelse är inte ett något, dvs. ett föremål som kan betecknas med en singular term. Wittgenstein avvisar även slutsatsen att termen för förnimmelserna så att säga misslyckas med att referera till någon förnimmelse; det är innebörden av "fornimmelserna är inte heller ett intet".

Att förkasta grammatiken är, som jag tolkar Wittgenstein, att avvisa föreställningen att förnimmelseord är singulara termer, dvs. termer som har referens när de står i subjektposition i hävdandesatser. Uttryck för smärta, klåda, eufori, oro m. m. är predikat och Wittgenstein poäng kan formuleras som att substantiveringen av dessa predikat grammatiskt låter sig göras, men att den möjligheten förleder oss att tro att det finns objekt som dessa substantiverade predikat betecknar. När Wittgenstein skriver att han förkastar grammatiken, så menar han, tror jag, att han förkastar den ontologi som man mer eller mindre oreflekterat antar kan härledas från den grammatiska formen.

I argumentet mot möjligheten av ett privat språk (§ 258 FU och kringliggande anmärkningar) är slutsatsen att man inte kan tala om förnim-

meler såsom objekt därför att det inte finns några identitetskriterier för dessa föregivna ting. Quine är helt enig om denna slutsats, ehuru hans argument är formulerade med hjälp av parafrasering av vardagliga satser i första ordningens predikatlogik.

Quine och Wittgenstein var förvisso mycket olika som personer: de hade olika temperament, hade antagligen olika motiv för att ägna sig åt filosofi och hade olika skrivsätt. På mig ger Wittgenstein intrycket att filosofin uppfyller ett närmast existentiellt behov, besläktat med behovet av religion. Hos Quine finns inget sådant. Men vad gäller centrala doktriner i ontologi, semantik och kunskapsteori står de mycket nära varandra.

Gustafssons framställning i uppsatsen "Objektänkande, reduktionism och filosofins uppgift" ger ett motsatt intryck. Vidare så finner jag den bild av Stenlund som ges av Gustafsson, och de andra författarna i FT nr 2, 2021, gravt ensidig. Stenlund ägnade sig bl. a. även åt matematikens filosofi, han publicerade flera intressanta artiklar inom detta område. Men det får bli ämnet för en separat uppsats.

Litteratur

- Quine, W. V. O. 1951. "On What There Is". I *From a Logical Point of View*, s. 1–19. New York: Harper & Row.
- Quine, W. V. O. 1951. "Two Dogmas of Empiricism". I *From a Logical Point of View*, s. 20–46. New York: Harper & Row.
- Quine, W. V. O. 1960. *Word and Object*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Quine, W. V. O. 1976. "A Logistical Approach to the Ontological Problem". I *The Ways of Paradox and Other Essays*, 2 uppl., s. 197–202. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Quine, W. V. O. 1969. *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press.
- Quine, W. V. O. 1981. "Things and Their Place in Theories". I *Theories and Things*, s. 1–21. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Stenlund, Sören. 1980. *Det osägbara*. Stockholm: Norstedts.
- Stenlund, Sören. 2012. "The Middle Wittgenstein and Modern Mathematics". I *Epistemology versus Ontology: Essays on the Philosophy and Foundations of Mathematics in Honour of Per Martin-Löf*, red. Peter Dybjer, Sten Lindström, Erik Palmgren, Göran Sundholm, s. 139–60. Berlin: Springer.
- Wittgenstein, Ludwig. (1921) 1992. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Övers. Anders Wedberg. Stockholm: Thales.
- Wittgenstein, Ludwig. (1953) 2021. *Filosofiska undersökningar*. Övers. Martin Gustafsson och Lars Hertzberg. Stockholm: Thales.
- Wittgenstein, Ludwig. (1969) 1974. *Philosophical Grammar*. Oxford: Blackwell.